

Anmeldelser

76

Mikkel Thelle, *Rådhuspladsen 1900: Det moderne Københavns brændpunkt*. Gyldendal 2015, 288 sider, ISBN 9788702166064, vejl. pris dkk. 349,95.

Då Rådhuspladsen i København stod färdig åren omkring 1900 var det borgerlighetens absoluta finrum, uttänkt av ingenjörer, arkitekter och politiker. Tre decennier tidigare hade stadens vallar och befästningsverk rivits, och på det utrymme som då blev tillgängligt växte det upp nya kvarter med burgna hyreshus, breda avenyer och lummiga parker utanför den medeltida stadskärnan. I en ännu vidare ring byggdes bostadsområden där de nya industriarbetarna och deras familjer bodde under enklare omständigheter. Omdaning fick sitt epicentrum på den plats där den gamla Vesterport tidigare varit en viktig öppning mellan köpstad och landsbygd. Här skapades Rådhuspladsen – en ny mittpunkt men också en rumslig gestaltning av den moderna storstad som København blivit, eller åtminstone ville bli. Platsen dominerades av Martin Nyrops

monumentala rådhus och omgärdades av internationella hotell, tidningsredaktioner och nöjesetablissemang, av vilka Tivoli var det främsta. Här fanns nymodigheter som elektrisk gatubelysning och spårvagnar, och ett stenkast bort låg järnvägens nya hovedbanegård.

Rådhuspladsen var dock inte endast den nya borgerlighetens kontrollerade salong. Snabbt blev den en modern urban mötesplats där människor från alla samhällsskiikt interagerade. Särskilt tydligt framstod detta under några timmar varje nyårsnatt, då torget togs över av folkmassor som inte kunde kontrolleras av polis eller etablissemang. Kännetecknet för dessa nyårsfirare, uppviglare eller bråkmakare – beroende på perspektiv – var att de bar jackan eller kavajen vänd ut och in. Vild trängsel, slagsmål och vandalisering men också uppsluppen glädje och frihet fyllde den väldiga platsen i karnevalmässig yra. Framåt nyårsdagens morgon kunde myndigheterna återta kontrollen över huvudstadens främsta offentliga plats, och under de följande dagarna rapporterade tidningarna vållustigt om de så kallade "københavnnerballaden", "nyårsoptøjerne" eller kort och gott "begivenhederna". Detta årliga fenomen återkom med varierande intensitet fram till ungefär första världskriget, för att sedan avta i intensitet – även om Rådhuspladsen än i dag utgör mittpunkten för nyårsfirandet i København.

Att det går att analysera stadens och urbanitetens förutsättningar med utgångspunkt från en given plats visar Mikkel Thelle i sin uppslagsrika bok "Rådhus-

pladsen 1900: Det moderne Københavns brændpunkt". På ett intresseväckande sätt använder Thelle det stora torget och dess närmaste omgivning för att spegla både det mycket specifika i staden Københavns urbanisering och de generella drag som präglade omvandlingen av en rad europeiska städer årtiondena innan och efter 1900. Som Thelle träffande skriver var "stadens kropp i rörelse" under dessa decennier. Dess offentliga knutpunkt försköts från Gammeltorv i den gamla stadskärnan till den mer representativa Rådhuspladsen. I sin analys väver Thelle samman samhällsplanering, arkitektur, teknologiska system och ekonomi. Inte minst intresserar han sig för det sätt på vilket stadsrummet brukats av människor och de mer eller mindre vardagliga praktiker som utspelat sig i detta rum.

Boken kan med fördel läsas parallellt med Soyas romanklassiker *Min farmors hus* (1943), som är en levande skildring ur barnets ögon av just den tid och just de kvarter där Mikkel Thelle rör sig. Med lågmäld humor skildrar Soya det nya borgerskapet, klassamhället och mötet mellan å ena sidan storstadens tekniska nymodigheter och urbanitet, å andra sidan småstadens invanda konventioner. Men medan utgångspunkten i Soyas bok är det inre livet och människorna i huset och i lägenheten, tar Thelle sin utgångspunkt i det yttre livet i offentligheten och stadsrummet.

Boken utgör en omarbetning av Mikkel Thelles doktorsavhandling, och har disponerats i tre huvuddelar: "Intentionerne",

”Teknologierne” och ”Det praktiserede rum”. Den första delen handlar om intentionerna och de internationella inspirationskällorna, men också om de konservativa krafter som ville skydda huvudstadens privilegier, behålla stadsmurarna och bromsa de liberala reformerna. Tidningen *Flyveposten* spådde exempelvis att vallarnas fall skulle innebära ”Gravhymnen over København som Hovedstad”. Om privilegier och protektionism ersattes av frihandel och öppna gränser, menade tidningen, skulle staden snart förvandlas till en simpel provinsstad, sannolikt ersatt av Fredericia (!) som huvudstad. Som vi kan konstatera kom farhågorna på skam och segrarna i kampen blev den liberala borgerligheten, ingenjörerna och arkitekterna som ville riva för att få luft och ljus.

I bokens andra del får vi lära oss om utbyggnaden av de teknologiska systemen för gas, vatten, avlopp, elektricitet, telegraf och telefon, hur de förändrade och band samman staden, och hur de skapade nya möjligheter för invånarnas vardagliga liv. Särskilt ingående skildrar Thelle spårvagnens introduktion och dess materialitet. Här kommer vi ända ner på biljett- och tidtabellnivå och blir varse de många ”mikroteknologier” som tillsammans utgör det teknologiska systemet spårvagnen. Avsnittet sticker ut genom sin detaljerade och ingående analys (kan-ske är det en artikel eller ett paper som inkorporerats) men det är också här som studien blir som mest intressant, eftersom vi kommer så nära de vardagliga praktikerna.

Vardagliga praktiker är också ämnet för bokens tredje och avslutande del. Det är här vi får läsa om nytårsoptøjerne på Rådhuspladsen, men också om tiggare, pendlare, cyklister, flanörer, fotografer, politiker, turister, prostituerade, tjuvar och poliser – kort sagt stadsbor av alla de slag och de praktiker som utgjorde det urbana livet. Thelle rör sig mellan klämodets betydelse bland kvinnor och män i olika samhällsklasser, över det urbana nöjeslivet och till de homosexuellas marginaliserade ställning i staden. Om alla dessa saker vill jag som läsare veta mer, men med Thelles ambition att beskriva urbanitetens mångfald och komplexitet finns det inte utrymme till mer än korta om än träffsäkra reflexioner över varje ämne. Och sammantaget ger boken en mycket rik bild, full av detaljer och intressanta iakttagelser, av huvudstadens liv vid det förra sekelskiftet.

Bokens bildmaterial är rikt och mångsidigt. Många av bilderna är originella och nära nog lika informationsrika som texten. Men det finns också en rad illustrationer som kunde ha gjorts tydligare och mer lättillgängliga, och som hade behövt stöd i texten för att komma till sin rätt. Detta gäller inte i första hand fotomaterialet utan sådant som ritningar och kartor. Bokens kartor är otillräckliga och otydliga. Själv tar jag fram en stadskarta som jag har vid min sida för att orientera mig under hela läsningen.

Den redaktionella hanteringen kunde ha varit mer omsorgsfull, och exempelvis har en av illustrationerna helt fallit bort,

endast bildtexten finns med. Notsystemet är fylligt och bra, men boken skulle ha tjänat på att även inkludera en litteraturförteckning. Sådant är synd, men det förtar inte intrycket att Mikkel Thelles bok är en högst fascinerande läsning för alla som älskar København, som vill förstå moderniseringen kring sekelskiftet 1900 och lära sig mer om den komplexa moderna stadens uppkomst. Teknikhistoria, kulturhistoria och socialhistoria i bästa förening.

Anders Houltz